

Heinrihs Strods

(1925)

Dzīvesgājums

Dzimis 1925. gada 25. aprīlī Ilūkstes apriņķa Dvietes pagasta “Strazdiņos”.

Izglītība: Ūziņkroga un Dvietes pamatskola (1934–1939), Ilūkstes Valsts humanitārā ģimnāzija (1939–1944), LVU Vēstures fakultāte (1945–1950); Latvijas Zinātņu akadēmijas aspirants (1951–1953).

Zinātniskie grādi, nosaukumi: vēstures zinātņu kandidāts (1953), vēstures zinātņu doktors (1977), habilitētais vēstures doktors (1992), LZA Goda loceklis (1992).

Zinātniskā darba virzieni: Latvijas lauksaimniecības vēsture 17.–19. gs., 20. gadsimta vēsture, historiogrāfija. No 1949. līdz 2002. gadam pētījis Latvijas vēsturi 51 arhīvā (dažos – gadiem ilgi vai vairākas reizes) 12 dažādās valstīs.

Zinātniskā darba rezultāti: 32 grāmatas un 803 zinātniski un daži populārzinātniski raksti (neskaitot recenzijas zinātniskajā periodikā). Zinātniski rediģējis un sastādījis 16 kolektīvas monogrāfijas, zinātnisko rakstu krājumus un zinātniskas gadagrāmatas.

Nozīmīgākās monogrāfijas: “Latvijas lauksaimniecības vēsture 18. gs. beigās – 19. gs. pirmajā pusē” (Rīga, 1972); “Kurzemes kroņa zemes un zemnieki, 1795.–1861.” (Rīga, 1987); “Zem melnbrūnā zobena” (Rīga, 1994); “Latvijas nacionālo partizānu karš”, I, II (Rīga, 1996, 1999); “Latvijas katoļu baznīcas vēsture, 1075.–1995.” (Rīga, 1996). Pētījumi publicēti latviešu, krievu, vācu, angļu, franču, lietuviešu, igauņu u. c. valodās. Ārpus Latvijas lasījis lekcijas Latvijas vēsturē kā viesprofesors Tartu, Kauņas, Maskavas, Heidelbergas, Berlīnes Humbolta, Parīzes universitātēs; uzstājies ar zinātniskiem referātiem starptautiskās zinātniskās konferencēs un kongresos Maskavā, Ļeņingradā, Kijevā, Minskā, Viļņā, Tallinā, Prāgā, Parīzē, Stokholmā, Merilendā, Tokijā u. c. Sagatavojis vairāk nekā 3000 vēsturnieku Latvijas Universitātes Vēstures fakultātē, vadījis 4, konsultējis 9 vēstures doktora disertāciju izstrādi par 18.–20. gadsimta Latvijas vēsturi.

Svešvalodas: krievu, vācu, angļu, latīņu, poļu, franču.

Viļasprieks: grāmatu lasīšana un darbošanās dzimtajās lauku mājās.

Svarīgākās publikācijas: Zemkopības sistēmas Latvijā. Vēst. apsk. no 2. gadu tūkst. p. m. ē. līdz mūsu dienām. Rīga : LVI, 1957. 168 lpp.

Lauksaimniecība Latvijā pārejas periodā no feodālisma uz kapitālismu (18. gs. 80. gados – 19. gs. 60. gados). Rīga : Zinātne, 1972. 434 lpp.

Zemnieku un muižu saimniecību skaita un struktūras izmaiņas Latvijā (18. gs. beigas – 19. gs. 1. puse). Rīga : LVU, 1984. 119 lpp.

Latvijas lauksaimniecības vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz 20. gs. 90. gadiem. Rīga : Zvaigzne, 1992. 287 lpp.

Kurzemes jautājums 18. gs. I–II. Rīga, 1993. 420 lpp.

Interese par vēsturi radās 30. gadu beigās, mācoties Dvietes pamatskolā, bet paplašinājās, mācoties Ilūkstes Valsts humanitārajā ģimnāzijā. Blakus vēstures literatūras studijām, papildus vēstures mācību grāmatām sāku vākt tautas teikas par atsevišķu Sēlijas novada vietu vēsturi (tās publicētas avīzē “Daugavas Vēstnesis”, kas iznāca Daugavpilī). Kaut arī Latvijas neatkarības zaudēšana 1939. gadā un triju totalitāru varu okupācijas maiņas un to izdarības atstāja graužošu ietekmi uz pētniecību par vēstures attīstības pārredzamo likumsakarību, interese par Latvijas vēsturi saglabājās. Studijas Latvijas Valsts universitātes Vēstures fakultātē (1945), sevišķi manu skolotāju doc. G. Lukstiņa, prof. J. Zuša, doc. T. Zeida, R. Malvesa, prof. M. Stepermaņa lekcijas un semināri, pierādīja, ka apmēram līdz 19. gadsimta vidum ir iespējama zinātniska Latvijas vēstures izpēte un skaidrošana, jo arī mācībspēkiem un zinātniekiem lekcijas sākumā vai darba ievadā bija obligāti komunistiski “jānodievojās”. LVU Vēstures fakultātē Studentu zinātniskā biedrībā doc. T. Zeida vadībā izveidojās Latvijas vēstures pulciņš, kurā gan profesionāli vēsturnieki, gan studenti uzstājās ar saviem pētījumiem par Latvijas viduslaiku vēstures jautājumiem, tos objektīvi zinātniski vērtējot. Darbs šajā studentu zinātniskajā pulciņā vēl vairāk ietekmēja manas šaurākās specializācijas izvēli, par kuru kļuva Latvijas vēsture. Mana personiskā pazišanās ar katolisko vēstures studenti Lūciju Jaundzemi kopš 1945. gada un kontakti ar toreiz nelegālo dievturu pārstāvjiem radīja interesi par latviešu zemnieku un dažādu reliģisko strāvojumu faktiskajām ietekmēm Latvijā viduslaikos. Tāpēc vēlāk par mana darba tēmu studentu pulciņā kļuva “Latviešu zemnieki un kristīgā ticība 13.–17. gadsimtā”. Taču šādu diplomdarba tēmu Vēstures fakultātes vadība neapstiprināja un to pārdēvēja: “Latviešu zemnieku cīņa pret kristīgo ticību 17. gadsimtā”. Diplomdarbu izstrādāju doc. T. Zeida vadībā. Tā kā Lūcija Jaundzema bija apvainota pēc KK-58 panta un bija sēdējusi cietumā, man, kaut arī Vēstures fakultāti beidzu tikai ar teicamām atzīmēm (tikai marksismā bija atzīme “labi”), fakultātes vadība deva sliktu politisku raksturojumu (“buržuāziskā nacionālisma iezīmes”).

Jau 1949. gadā sāku strādāt Latvijas Centrālajā vēstures muzejā par jaunāko zinātnisko līdzstrādnieku. Taču jau 1951. gadā prof. J. Zutis uzaicināja mani piedalīties konkursā uz vienu aspiranta vietu LZA Vēstures institūtā, kur eksaminācijas komisijā uzvarēju pārējos divus kandidātus un no 1951. līdz 1953. gadam biju aspirants. Par disertācijas tēmu prof. J. Zutis ieteica izvēlēties kādu Latvijas saimniecības vēstures tēmu. 1953. gada rudenī LVU Lielajā aulā Vēstures fakultātes padomē aizstāvēju disertāciju “Kurzemes kroņa muižas klaušu saimniecības sairšanas periodā 18. gs. otrā pusē – 19. gs. pirmā pusē” un ieguvu

vēstures zinātņu kandidāta grādu. Darbu turpināju Vēstures muzejā kā vēstures nodaļas vadītājs un vēlāk direktora vietnieks zinātniskajā darbā (līdz 1958. gadam). Izdevās rast iespēju nodrošināt zinātniskus pētījumus arheoloģijā (L. Vankina), numismātikā (R. Ceplīte) un etnogrāfijā (L. Dumpe). Šie pētījumi vēlāk kļuva par ievērojamām monogrāfijām.

Pēc aspirantūras beigšanas no 1954. līdz 1982. gadam (ar pārtraukumu no 1960. līdz 1970. gadam) strādāju prof. J. Zuša, vēlāk doc. T. Zeida vadītajā LZA Vēstures institūta Feodālisma vēstures sektorā. Par sektora uzdevumu 50. gados pēc Maskavas norādījuma kļuva grāmatas "Latvijas tautsaimniecības vēsture, I daļa" (līdz 1861. gadam) uzrakstīšana. Man bija jāstrādā ar Latvijas lauksaimniecības un zemniecības vēsturi 18.–19. gs. pirmajā pusē. Tā kā pētījums bija jau aspirantūras laikā iesāktā darba teritoriāls paplašinājums visā Latvijā, blakus Latvijas arhīviem strādāju Mogiļevas, Ļeņingradas, Maskavas arhīvos, gūstot jaunu informāciju. Iespēju to apkopot un salīdzināt veicināja 1958. gadā Tallinā izveidotais "Austrumeiropas agrārās vēstures simpozījs". Simpozija zinātniskās sesijas notika dažādās PSRS pilsētās (arī Rīgā), tajās ziņoju par saviem pētījumiem. Ārzemju zinātniekiem neļāva simpozijā piedalīties, bet zinātniskie un personiskie kontakti, diskusijas pēc referātiem ar krievu agrārvēsturniekiem N. Družņinu, V. Jacunski, I. Kovaļčenko, baltkrievu N. Ulaščiku, igauņi H. Krūsu, lietuvieti J. Jurgini u. c. deva iespēju atrasties tālaika agrārvēstures PSRS iespējamajā oficiālajā un neoficiālajā augstākajā zinātniskajā vidē un pārsprīst agrārvēstures problēmas.

1960. gadā sakarā ar Etnogrāfijas sektora vadītāja prof. M. Stepermaņa aiziešanu strādāt uz LVU mani ievēlēja par šī sektora, vēlāk arī par Arheoloģijas un etnogrāfijas sektora vadītāju. Arheoloģijas jomā par saviem sevišķiem panākumiem nevarēju runāt, toties kopā ar etnogrāfijas pētniekiem piedalījos visās zinātniskajās ekspedīcijās, kājām izstaigājot visus Vidzemes, Latgales pagastus un daļu Zemgales pagastu. Aprakstot, zīmējot, fotografējot vācu materiālus par agrāretnogrāfijas jautājumiem. Viens no nopietnākajiem ieguldījumiem bija ne tikai etnogrāfu un arheologu zinātniskā darba vadīšana, zinātnisko pētījumu izdošana, bet arī toreiz populārā zinātnisko rakstu krājuma "Arheoloģija un etnogrāfija" (III–VIII sēj.) sastādīšana un zinātniskā rediģēšana. Krājumam zinātnisku uzmanību pievērsa ārzemēs, saņēmu ielūgumus ar referātiem piedalīties starptautiskos zinātniskos kongresos un konferencēs, taču Latvijas PSR un LZA kompartijas vadību neapmierināja pārlieku lielā "tradicionālās etnogrāfijas" akcentēšana, jo tā veicinot buržuāziskā nacionālisma atdzimšanu. Šāda nostāja noteica manu atlaišanu. LKP CK ideoloģiskais sekretārs A. Drīzulis, jautāts par manis atbrīvošanas iemesliem no Arheoloģijas un etnogrāfijas sektora vadītāja amata, jau 1969. gadā atbildējis: "Šis jautājums jau izšķirts." Kaut arī 1969. gadā izdotajā grāmatā "Latvijas etnogrāfija" (manā redakcijā) "padomju etnogrāfijai" un "padomju tradīcijām" bija veltīta vesela nodaļa, mans virziens bija tik liels nodarījums, ka 1970. gadā LZA Vēstures institūta direktors V. Šteinbergs man lika iesniegt atlūgumu, jo jāpārejo uz "padomju tradīciju" pētīšanu, bet to es nespējot vadīt. Mans vadītais un plaši

izreklamētais pētījums "Latvijas etnogrāfija" kompartijas atbalstu neieguva, un prēmijas nevienam nepiešķīra.

1970. gadā atgriezās vecajā Feodālisma vēstures sektorā, 1972. gadā pabeidzu un 1973. gadā izdevu monogrāfiju "Lauksaimniecība Latvijā 18. gs. beigās – 19. gs. vidū". Neskatoties uz vairākām pozitīvām recenzijām, M. Kozins un Z. Balevics par grāmatu publicēja graujošu kritiku žurnālā "Padomju Latvijas Komunisti", bet V. Dorošenko kompartijas slēgtajā sēdē to raksturoja kā analfabētisku, tāpēc LZA Vēstures institūts organizēja manas grāmatas publisku apspriešanu. Tajā oponenti norādīja, ka grāmatas autors pretēji V. I. Ļeņina atzinumiem, ka kapitālisms (brīvā tirgus saimniecība) Krievijas lauksaimniecībā sācis attīstīties pēc 1861. gada februāra reformas, apgalvojot, ka Latvijā brīvā tirgus saimniecība dominējusi jau 19. gs. vidū. Kaut arī diskusijā ar Latvijas (O. Niedre) un Maskavas agrārvēsturnieku atbalstu izdevās pierādīt autora uzskatu pareizību, LKP CK šo grāmatu neļāva aizstāvēt kā vēstures doktora disertāciju, šķiet, vairāk autora personības nekā atzinumu dēļ. Tikai ar LZA Vēstures institūta direktora vietnieka zinātniskajā darbā A. Bīrona slepenu atbalstu izdevās sadabūt līdzekļus grāmatas pārtulkošanai krievu valodā un ar Igaunijas (H. Ligi), Lietuvas (J. Jurginis) un Maskavas (N. Družiņins) atbalstu 1977. gadā Maskavā PSRS vēstures institūtā bez LKP CK un LZA Vēstures institūta atļaujas izdevās aizstāvēt grāmatu kā vēstures zinātņu doktora disertāciju. Tā kā pirms grāmatas bija iznākuši vairāki desmiti publikāciju gan krievu valodā, gan arī svešvalodās, grādu piešķīra vienbalsīgi.

Darbu pie Latvijas 17.–19. gadsimta pirmās puses agrārvēstures turpināju, un pēc papildināšanas 1987. gadā publicēju arī savu 1953. gadā aizstāvēto kandidāta disertāciju "Kurzemes kroņa zemes un zemnieki 18. gs. beigās – 19. gs. sākumā". Par zināmu kopsavilkumu manam 40 gadu ilgajam darbam Latvijas agrārvēsturē uzskatāma mācību grāmata "Latvijas lauksaimniecības vēsture" (1992). Līdz maniem pētījumiem ar lauksaimniecības vēsturi bija nodarbojušies galvenokārt lauksaimniecības speciālisti (prof. A. Leppins u. c.), man bija gods kā pirmajam profesionālajam vēsturniekam pētīt šo tēmu. Taču par rezultātiem lai spriež nākamība.

Uz dažiem ārzemju zinātnieku kongresiem un konferencēm (Prāgā 1964. gadā, Tokijā 1968. gadā u. c.) varēju aizbraukt tikai tāpēc, ka biju iekļauts t. s. Vissavienības zinātnieku delegācijās un pratu svešvalodas; vēlākajos gados uz Heidelbergas Universitātes ielūgumu kā vieslektors biju Heidelbergā, arī Parīzē un citās universitātēs, piedalījās AABS konferencēs Stokholmā un Mērilendā ar referātiem. Atsaucoties uz zinātnisko iestāžu ielūgumiem, ārzemju braucieni, kurus vairāk aizliedza nekā atļāva, tomēr deva daudz jaunas informācijas, kontaktu un ierosmju Latvijas vēstures zinātnē, kuru nozīmi varbūt varēs labāk analizēt manu pētījumu turpmākie profesionālie lasītāji, nekā spētu es pats. Šajos braucienos bijā jāiziet "moku ceļi" caur visādām LZA padomēm, ekspertu komisijām, pazemojošām LKP rajona komitejas veco boļševiku komisijām. Pēc atgriešanās bija jāraksta un daudzreiz jāpārraksta atskaites (vairāku desmit lappušu garumā un

vairākos eksemplāros), kas bija jāiesniedz LZA un LVU ārzemju daļās. Taču šos braucienus var uzskatīt arī kā daudzdu zināmu Latvijas zinātnieku pienākumu un ieguldījumu Latvijas zinātnes nākotnē.

LVU jaunu zinātnieku sagatavošana ar zinātņu doktora grādiem atpakaļ pat zinātnisko apakšvienību (katedru) vadībā, kuras bija jāvada profesoriem. Tas, šķiet, bija izskaidrojams gan ar lielu mācību slodzi, gan ar savā laikā veiktās LVU mācībaspēku stingrās partijiskās atlases principu ievērošanu. Tāpēc jau 1981. gadā piekritu LVU zinātņu prorektora prof. A. Varslavāna priekšlikumam kandidēt uz Vēstures fakultātes PSRS vēstures katedras vadītāja amatu. Saprotams, liels trūkums bija tas, ka es nebiju Komunistiskās partijas biedrs, bet panākums – mani zinātniskie pētījumi, starptautiskā pazīstamība un laikam arī zināmas organizatora spējas. Tomēr jautājums līdz pēdējam brīdim palika neskaidrs. Kad jautāju prof. A. Varslavānam, kas notiks, viņš atteica: “Ja būs gudri, piekritīs.” Saprātu, ka “lielajā mājā” gudri kļuva, pateicoties prof. A. Varslavāna ieteikumam. Pēc “visaugstāko instanču piekrišanas” saņemšanas LVU kompartijas komiteja pēc tās locekļa Tverijonasa ieteikuma manu kandidatūru atbalstīja, un LVU Padome 1982. gadā ievēlēja mani par PSRS vēstures katedras vadītāju.

Latvijas vēstures lekciju kursa sagatavošana par laiku no 13. gadsimta līdz 1861. gadam prasīja daudz laika. Arī mana lektora māksla nebija augstā līmenī. Tomēr šo kursu lasīju vairākus gadus. Liela daļa mācībaspēku lasīja PSRS vēstures dažādus posmus, taču raksturīgi, ka gandrīz visi pētīja (ja vispār pētīja) dažādus Latvijas vēstures jautājumus. Tāpēc katedras zinātniskā darba vadīšana salīdzinājumā ar mācību darba vadīšanu grūtības nerādīja. Katedrā īsāku vai garāku laiku strādāja tādi pētnieki kā Ojārs Niedre, Indulis Bērziņš, Mārtiņš Virsis u. c. Studentu interese par Latvijas vēsturi 80. gados strauji palielinājās. Tāpēc Studentu zinātniskā biedrībā noorganizēju Latvijas vēstures pulciņu, kurā darbojās vairāki desmiti studentu O. Kostandas vadībā. Blakus manām, studentu un pieaicināto pētnieku lekcijām pulciņš veica desmitiem zinātnisku ekskursiju pa visu novadu vēsturiskajām vietām, ieskaitot baznīcas, O. Kalpaka, kapteiņa Zolta, kureliešu piemiņas vietas. Kad studentu fotogrāfijas ar mani centrā bija nonākušas “attiecīgajos orgānos”, LVU pirmajā daļā uz jautājumu, kāpēc studenti pa šīm vietām braukuši, O. Kostanda atbildējis, ka profesors līcis. Tad valsts drošības leitnants Indriksons jautājis, kāpēc studentiem tāds profesors vajadzīgs. Tomēr pats skaidroties nekur netiku saukts.

1987. gadā un 1988. gadā centos panākt Latvijas vēstures katedras atjaunošanu, kura LU bija pastāvējusi pirms 1940. gada. Rektorāts pret to principā neiebildā, taču LVU kompartijas komiteja bija kategoriski pretī. Latvija atrodoties Padomju Savienībā, un tās vēsturi pētīt un mācot PSRS vēstures katedra. Tikai ar rektora prof. J. Zaķa drosmi ar 1989. gada 1. septembri izdevās atjaunot Latvijas vēstures katedru. To vadīju līdz 1993. gadam.

Interese par Latvijas vēsturi LU studentiem bija milzīga. Katedrā strādāja pāri par 20 mācībbspēkiem, kuri Latvijas vēstures kursu lasīja gan vēsturniekiem, gan pārējo humanitāro fakultāšu studentiem un pat dažu dabaszinātnisko un tehnisko fakultāšu studentiem. Lekcijas par Latvijas vēstures jautājumiem lūdza lasīt arī dažādās sanāksmēs.

Savā pētnieciskajā darbā jau pirms Latvijas vēstures katedras nodibināšanas pievērsos arī 20. gadsimta Latvijas vēsturei. Jau 1989. gadā "Lauku Avīzē" publicēju plašu rakstu "Septītā plauja" par Latvijas demogrāfiskajiem zaudējumiem okupācijas gados. Darbs Vācijas arhīvos deva iespēju 1994. gadā, kaut arī visai konspektīvi, publicēt grāmatu "Zem melnbrūnā zobena", atklājot nacistu okupācijas varas politiku Baltijā ar tā saucamo "Austrumu ģenerālpāli" virsotnē. Strādājot pie 1950. gadā pārtrauktā diplomdarba tēmas un iegūstot papildmateriālus Vatikāna arhīvā un bibliotēkā, uzrakstīju grāmatu "Latvijas katoļu baznīcas vēsture, 1075.–1995.", kas iznāca 1996. gadā. Sāku darbu arī pie Latvijas nacionālo partizānu vēstures 1944.–1956. gadā, vācot materiālus gan Latvijas Iekšlietu ministrijas, gan prokuratūras arhīvā, kur toreiz glabājās LPSR VDK arhīva krimināllietas. Darbu pabeidzu 1994. gadā, bet līdzekļu trūkuma dēļ grāmata "Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944.–1956." (I sējums) iznāca tikai 1996. gadā. Tāpat kā par visām savām grāmatām un zinātniskajiem rakstiem, arī par šo grāmatu ļoti baidījos, jo nebija veikti atsevišķu partizānu vienību un novadu darbības vēstures pētījumi. Tomēr šķita, ka pienācis laiks pastāstīt par tiem faktiem, ko zina arhīvi un tauta. Pētījumi par šo tēmu turpinās arī tagad, 2002. gadā, kaut arī līdzekļu trūkuma dēļ neizdota plauktā stāv "Latvijas nacionālo partizānu vēsture, 1944.–1956." III daļa. Tāpat kā 90. gadu sākumā par bruņotās pretošanās kustību, tā šodien Latvijas okupācijas laika vēsture vairākās jomās vēl izskatās kā vecaine, kurā aug vairāk savā laikā iestādītās nezāles nekā kultūraugi, nekā vēsturiskā patiesība. Pēdējie pētījumi šajā jomā apkopoti tagad jau trijās Latvijas 50 gadu Okupācijas vēstures muzeja gadagrāmatās. Darbs joprojām turpinās, neaizmirstot arī seno problemātiku, ar kuru strādāts pirms piecdesmit gadiem.

Starp vadītajām disertācijām par zemniecības vēstures tematiku jāmin Intas Staprānes ražīgais darbs par 19. gadsimtu, Daugavpils Pedagoģiskā institūta mācībbspēka T. Kuzņecovas nopietnie pētījumi par Latvijas Zemnieku savienības vēsturi. Taču kādu dienu katedrā ieradās prof. M. Duhanovs un paziņoja, ka LKP CK nepiekrīt šādai disertācijas tēmai. Disertācija jānosaucot "Latvijas Zemnieku savienības reakcionārā loma". Grūti gāja arī ar kolēģa A. Gavriļina disertācijas tēmas "Pareizticīgās baznīcas vēsture" izvilksanu caur kompartijas adatas aci. Pašreiz doktora disertāciju par Ziemeļlatvijas nacionālajiem partizāniem enerģiski izstrādā vēstures maģistrants Z. Turčinskis.